VRIENDSCHAP EN VERTROUWEN BLYVE IN DIT HUIS BEHOUWEN:
CAFÉ VAN RHIJN EN CORNELIS VAN DER ZWALM

door Irene Jacobs en Jan van Venrooij*

Aan de Pieter de Hoochstraat 20 staat een van de oudste cafés van Rotterdam. Het pand dateert uit 1906 en behoort tot de vroegste bebouwing in de wijk. Het is gebouwd in opdracht van de eerste eigenaar Jan van Rhijn, die er toen zijn tweede café stichtte. Een kleine twintig jaar later, in 1925, sloot Van Rhijn zijn café een aantal maanden voor een grondige renovatie. Daarbij gaf hij de Rotterdamse kunstschilder Cornelis van der Zwalm opdracht de wanden van het café te voorzien van een aantal wandschilderingen. Toen Van Rhijn zijn zaak in februari 1926 weer opende bleek het resultaat daarvan zo bijzonder te zijn dat het *Rotterdamsch Nieuwsblad* er in de krant van 10 februari melding van maakte.

Spreuk binnen, boven de buitendeur van het café, in 1907 gekalligrafeerd door Cornelis van der Zwalm.

Artikel *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 10 februari 1926.

In het gerestaureerde café van de firma Van Rhijn en Co., aan den Westzeedijk 556, zijn, behalve tal van andere verbeteringen aan het interieur, eenige fraaie wandschilderingen door den heer Corns. van der Zwalm aangebracht. Naast eenige landschappen uit het verre Westen onzer stad, vraagt vooral een keurig uitgevoerd havengezicht de aandacht der bezoekers.

Een eeuw later, in 2025, kwamen de wandschilderingen opnieuw in het nieuws.[1] Het echtpaar Aster Tesfai en Ingen Reedijk, eigenaren van het café sinds 2008, zochten een koper voor hun zaak. Niet zomaar een koper, maar iemand die oog zou hebben voor het historische pand en voor de cultuurhistorische waarde van de wandschilderingen. Dit nieuws trok de aandacht van Irene Jacobs en Jan van Venrooij. Irene Jacobs, conservator van het Maritiem Museum Rotterdam, doet al jaren onderzoek naar Cornelis van der Zwalm (van wie veel maritieme schilderijen bekend zijn) in een poging diens oeuvre beter in beeld te krijgen en meer over de man te weten te komen. Jan van Venrooij is een achterkleinzoon van Jan van Rhijn, die veel tijd besteedt aan genealogie waarbij hij naast de familiegeschiedenis ook de geschiedenis van het café opgetekend heeft.

Het 100-jarig bestaan van de wandschilderingen in het café aan de Pieter de Hoochstraat, dat vandaag de dag Café m'n Schoonmoeder heet, was aanleiding om de kennis van deze beide auteurs te bundelen in dit artikel. Jacobs sprak in de loop der jaren familieleden van de schilder en tientallen mensen die werk van Cornelis van der Zwalm bezitten en de kunstenaar soms persoonlijk hebben gekend. Van Venrooij maakte de geschiedenis van het café voor een deel zelf mee, en sprak met veel (oudere) familieleden. Daarnaast werden voor dit artikel kranten en relevante literatuur geraadpleegd.

Westzeedijk 486

Het café aan de Pieter de Hoochstraat 20 was niet het eerste café dat Jan van Rhijn bezat. Op de Westzeedijk 486, ongeveer tegenover de huidige Pieter de Hoochweg, was Dina Kitsz in 1883 al een café begonnen.[2] Ze was getrouwd met de Duitse zeekapitein Fritz Redepenning. Hij voer met de schoener *Elisa Martha* op de Oostzee, zij runde het

café.[3] In 1895 ging het echtpaar met pensioen en werd het café ter overname aangeboden. Er stonden in die tijd regelmatig cafés ter overname in de krant voor bedragen tussen de driehonderd en zeshonderd gulden. Het is niet bekend wat Van Rhijn voor de overname heeft betaald, maar zeker is dat hij het café in 1895 van hen kocht. In augustus 1895 vroeg hij bij de gemeente Rotterdam vergunning voor de verkoop van alcoholische dranken in het klein.[4] Daarmee was zijn eerste café een feit.

Jan van Rhijn en Helena van Lingen

Jan van Rhijn werd op 22 september 1862 in Oud- en Nieuw Mathenesse geboren als zoon van molenaar Johannes van Rhijn en Catharina Gallas.[5] Het gezin telde negen kinderen waarvan alleen Jan en zijn zus Cato volwassen werden. Na de lagere school volgde Jan enkele jaren de mulo.[6] Toen hij nog geen 16 jaar oud was vertrok hij naar Schoonhoven, waar hij op 27 november 1877 werd ingeschreven als volontair bij de Artillerie Instructie Compagnie.[7] Deze Compagnie verzorgde een kosteloze opleiding voor korporaals en onderofficieren. Er was in die tijd veel behoefte aan goed geschoold kader vanwege de technische ontwikkelingen bij de artillerie. Jan tekende voor vijf jaar als kanonnier, werd in 1879 korporaal en zwaaide in 1882 af bij de Veldartillerie in Den Haag met een paspoort en een bewijs van goed gedrag. Door deze 'eigendienst' kreeg hij vrijstelling voor de militie. Daarna ging Jan bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij werken.[8] Eerst als leerling, later als conducteur en in 1885 als lading-meester, met standplaatsen in Rotterdam, Haarlem en Schiedam. In de zomer van 1886 kreeg hij op eigen verzoek eervol ontslag. Hij was toen 24 jaar, had er twee loopbanen opzitten, keerde terug naar Schiedam en kreeg verkering met Helena van Lingen.

Helena van Lingen was op 6 februari 1866 in Rotterdam geboren, als oudste dochter van Lambertus van Lingen en Anna Maria Volkman[9]. Haar vader was voerman en koetsier. Jan en Helena trouwden op 5 januari 1888 in Schiedam. Jan was aan het begin van zijn huwelijk bierbrouwersknecht, werd later koetsier en vervolgens tapper. Dat laatste was hij in Café Bellevue aan de Hoogstraat 2 in Schiedam, toen eigendom van Henk van Litsenburg.[10] Het gezin Van Rhijn woonde boven de zaak. Daar werden drie kinderen geboren: Jan in 1889, Marie in 1892 en Cato in 1894. Zij overleed een halfjaar na haar geboorte.

De jaren achter de toonbank in Schiedam maakten de ondernemer in Jan wakker. Hij wilde voor zichzelf beginnen, met een eigen 'Café Bellevue'. Van Rhijn wilde zijn café aan de Westzeedijk in Rotterdam dan ook dezelfde naam geven. Hij liet zelfs 'Café Bellevue' op de

Jan van Rhijn en Helena van Lingen omstreeks 1900. (Foto: Jules Faassen, Rotterdam. Fotocollectie familie)

zijmuur van het pand zetten. Er bestond echter al een café met die naam aan de Noordsingel. Daarom heeft het café officieel nooit 'Café Bellevue' geheten maar werd het 'Café van Rhijn'.

Nadat Jan en Helena het café hadden overgenomen, verhuisde het gezin in de zomer van 1895 naar de woning boven de zaak. Daar werd in 1896 dochter To geboren. Het café had op de Westzeedijk een gunstige locatie. Wanneer je in die tijd van Rotterdam naar Delfhaven wilde gaan, kon je over de Nieuwe Binnenweg door de Coolpolder of over de dijk langs de Maas. Sinds de samenvoeging van Delfshaven met Rotterdam in 1886 en het opheffen van de tol bij de Bontepaal, was het verkeer over de dijk behoorlijk toegenomen.[11]

De Westzeedijk van toen is overigens niet te vergelijken met de Westzeedijk van nu. De dijk was ter hoogte van het café nog geen tien meter breed. Ten noorden van de dijk begon een paar meter lager de Coolpolder. Vanuit het café keek je over de weilanden tot aan de Nieuwe Binnenweg en verder. Rechts achter de dijk lag de Rooms-Katholieke Begraafplaats, links de rundveehouderij van Van der Valk. Over de Westzeedijk reed de paardentram naar het Lage Erf bij de Nieuwe Binnenweg. Het is nu moeilijk voor te stellen, maar de dijk liep in die tijd via de huidige Kapelstraat, de Pieter de Hoochstraat en het Heiman Dullaertplein door de Havenstraat. Er reed enige tijd een stoomtram, maar die had een slechte naam vanwege de vele ongelukken die ermee gebeurden. Daarom werd hij in 1893 vervangen door

Stadsnieuws.

KENNISGEVING.

ONTEIGENING TEN ALGEMEENE NUTTE.

De burgemeester der gemeente Rotterdam maakt bekend, dat de stukken bedoeld bij art. 6 en ter voldoening aan art. 7 der wet van 28 Augustus 1851 (Staatsblad no. 125), betreffende de onteigening ten algemeenen nutte ten behoeve van den havenspoorweg naar den Rechter Maasoever te Rotterdam, ter secretarie dier gemeente ter inzage van een ieder zullen worden nedergelegd van den 16n December tot en met den 20st Januari aanstaande, en dat belanghebbenden binnen dien termijn hunne bezwaren mondeling of schriftelijk moeten opgeven aan het college van burgemeester en wethouders.

Rotterdam, 15 December 1904.

De burgemeester voornoemd,

v' JACOB.

De *Maasbode* van 16 december 1904, over de onteigening t.b.v. de aanleg van het Havenspoor.

Oudst bewaarde foto van het pand Westzeedijk 556, later Pieter de Hoochstraat 20 omstreeks 1910. Aan de gevel hangt een reclamebord met de naam van het café in grote letters. Ten tijde van de foto was er tegenover het café nog geen bebouwing. Je kon het bord al van ver over de Westzeedijk lezen. (Maker onbekend. Fotocollectie familie)

een paardentram die praktisch voor de deur van het café een halte had.[12]

Was de Coolpolder toen nog erg landelijk, buitendijks was al veel bedrijvigheid. Je had de Machinefabriek van Wilton, de Rotterdamsche Suikerraffinaderij, de Palmoliefabriek van Muller & Co en Maatschappij 'De Maas' met hun ijzergieterij. De werkers in de machinefabriek en de ijzergieterij zouden vanwege de giftige stoffen die ze binnen konden krijgen veel melk moeten drinken. Er werd in het café daarom veel melk verkocht. Dagelijks ging er een knecht uit de zaak met de tram naar de Melkkop om melk te halen.[13] Soms bleef hij daar zo lang hangen dat hij met dezelfde tram, die intussen bij het eindpunt in Kralingen gekeerd was, pas terugkwam.

Het Havenspoor

De nieuwe eeuw zou grote veranderingen brengen. Vanaf 1900 werden de stukgoedhavens in het westen van de stad ontwikkeld. De Parkhaven uit 1893 werd in 1903 ingericht voor stukgoed. De Schiehaven en de Jobshaven volgden. Rotterdam wilde een spoorlijn die deze havens zou verbinden en die aan moest sluiten op de spoorlijn naar Schiedam. Voor de aanleg van deze havenspoorlijn en het spoorwegemplacement werden de panden aan de Westzeedijk 472 t/m 486 onteigend, om vervolgens afgebroken te worden. Daarmee verloor het gezin Van Rhijn zowel het café als de woning erboven.

Maar er gebeurde eerst nog iets heel anders. Volgens de overlevering uit de familie wonnen Jan en Helena namelijk de hoofdprijs in de Staatsloterij. Of dat waar is valt niet meer na te gaan, maar feit is dat de ondernemingsvorm van het café in 1901 omgezet werd in een commanditaire vennootschap: De Vennootschap tot Exploitatie van het koffiehuis Westzeedijk 486, onder de naam Firma Van Rhijn & Co. Vanwege deze omzetting vroeg Van Rhijn in 1901 een nieuwe vergunning aan.[14] Vanaf 1903 verschenen er bovendien advertenties in de kranten waarin Van Rhijn woningen te huur aanbood aan de Claes de Vrieselaan en de Hondiusstraat. Het is dus aannemelijk dat Jan en Helena in die tijd over aanzienlijk meer kapitaal konden beschikken dan daarvoor, wellicht dankzij het winnende lot.

In juli 1906 kocht Jan van de gemeente Rotterdam voor 3.600 gulden een stuk bouwgrond van één are en vierenveertig centiaren.[15] Het lag op de Westzeedijk tegenover de Oude Algemene Begraafplaats van Delfshaven. Hij betaalde 720 gulden contant aan, en de rest een maand later. Op het stuk grond liet hij een pand bouwen. Het adres werd Westzeedijk 556, het latere Pieter de Hoochstraat 20.

Café VAN RHIJN,
West-Zeedijk 486.
Door onteigening voor de Havenspoorweg wordt bovengenoemd Café VERPLAATST naar
West-Zeedijk 556,
naast het magazijn van RIETSCHOTEN & HOUWENS. Opening
Dinsdag 25 Juni a.s.
Aanbevelend,
2638) 15 J. P. v. RHIJN.

Advertentie *Maasbode* 24 juni 1907, met aankondiging van de opening van het café op de volgende dag.

Het koffiehuis van Jan van Rhijn aan de Westzeedijk 486, geschilderd door Cornelis van der Zwalm. De originele wandschildering uit 1907 is bij een verbouwing in 1974 achter een lambrisering verdwenen. Dit is een kopie op gelijke grootte uit 1931. De brievenbus aan de gevel werd op 24 oktober 1893 geplaatst. De directeur van het postkantoor maakte dat die dag in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* bekend.
(Collectie familie)

Het nieuwe café aan de Westzeedijk

In 1907 werd het nieuwe pand opgeleverd. Het bestond uit een proeflokaal met twee deuren, een dagverblijf (dienstwoning) achter de zaak, en een ruime woning van twee verdiepingen boven de zaak. Achter het dagverblijf was een overdekte plaats met een poortje naar de straat. Op de plaats gaf een groot luik toegang tot de kelders met de vaten bier. Op 25 juni 1907 opende Van Rhijn het nieuwe café. Voordat het oude café aan de Westzeedijk afgebroken zou worden gaf Jan aan de jonge kunstschilder Cornelis van der Zwalm opdracht het pand waar hij ooit begonnen was op de wand achter de toonbank van het nieuwe café te schilderen.

Dat de opdracht naar deze jonge schilder ging was waarschijnlijk niet toevallig. Cornelis van der Zwalm volgde de opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen in Rotterdam. In mei 1907 werd een 'prijskamp' gehouden onder leerlingen van de Academie. Van der Zwalm deed mee in de categorie Kunst en Kunstnijverheid, en hij won een zilveren medaille met zijn ontwerp voor de achterkant van de orkestruimte in een concertzaal, met het motto 'Wagner'. Verschillende Rotterdamse kranten berichtten erover.[16] De prijs leverde van der Zwalm niet alleen naamsbekendheid op maar dus ook opdrachten, zoals die van Van Rhijn. Deze was overigens zeer tevreden met het resultaat, en het zou dan ook niet de laatste keer zijn dat Van der Zwalm werk voor Van Rhijn zou maken.

Het is niet vreemd dat Van Rhijn zijn tweede café min of meer op dezelfde locatie begon. De ontwikkeling van het gebied zette zich in die tijd enorm door. In 1904 was de Schiecentrale gebouwd. Pal naast het café stond het pand van Van Rietschoten & Houwens, dat het bedrijf in 1906 in eigen beheer had gebouwd. In 1908 vestigde de Rotterdamsche Lloyd zich aan de kade tussen de Schiehaven en de Jobshaven. Om de hoek, aan de Ruigeplaatweg, verrezen de panden van de Handelskamer van de Coöperatieve Vereniging in Koloniale Waren (1909), de pepermuntfabriek van Ten Hope (1910), Kaufmann's huidenhandel (1909), en R.S. Stokvis (1909).[17]

In 1910 werd aan de Westzeedijk het schaftlokaal van de Volksbond tegen Drankmisbruik geopend. Nota bene precies op de plaats waar het oude café had gestaan! Havenwerkers konden hier kosteloos op werk wachten en tegen een laag bedrag melk, koffie, thee, bier (!) soep en brood krijgen. De Volksbondkantine zal een concurrent van Van Rhijn geweest zijn, al leidde het schaftlokaal het eerste jaar fors verlies.[18] Het gebouw heeft er tot in de jaren zestig gestaan.

Hoewel er wel plannen voor waren zette de stadsuitbreiding met woningen in de Coolpolder niet door. Lang voor de samenvoeging van Delfshaven met Rotterdam, in 1858, had Stadsarchitect Rose al een plan voor uitbreiding in de Coolpolder gepresenteerd. Het ging toen niet door omdat Rotterdam opzag tegen de vele onteigeningprocedures. Een nieuw plan van Rose en Van der Tak uit 1866 werd terzijde gelegd omdat Rotterdam eerst de havens op de linker Maasoevers wilde uitbreiden. In 1882 kwam de directeur van Gemeentewerken, G.J. de Jongh, met een nieuw plan waarin voor het eerst sprake was van een nieuwe verbinding tussen de Delfshavense Schie en de Nieuwe Maas. Het plan werd echter pas in 1903 opgenomen in het Algemene Uitbreidingsplan. Door geldgebrek en omdat het Land van Hoboken niet vrij kwam, duurde het nog jaren voordat het werd uitgevoerd.

Er werd wel gebouwd aan de Pieter de Hoochweg omdat die al op dijkhoogte was gebracht. Daar verrezen tussen 1913 en 1916 de Engelse kerk, St. Mary's Church, The Missions to Seamen, de Nederlandsche Handels-hoogeschool en de Hogere Zeevaartschool.[19] De klandizie in het café breidde zich hierdoor uit met Engelse zeelieden, studenten en koopvaardijofficieren in opleiding.

Het nieuwe café bracht nieuw enthousiasme met zich mee. Ieder jaar plaatste Van Rhijn rond de jaarwisseling een advertentie in de krant: een nieuwjaarswens aan alle klanten, vrienden en bekenden. Het werd een traditie die tot in de jaren '70 bleef bestaan.
Je zou verwachten dat het gezin in de ruime woning boven de zaak ging wonen. Maar dat gebeurde niet, men verhuisde naar het dagverblijf achter de zaak. Het bovenhuis werd verhuurd. De zaken gingen zo goed dat Jan in 1915 een zetkastelein in de arm nam: Henk van Reen.[20] Van Reen ging met zijn gezin vervolgens achter de zaak wonen, en het gezin Van Rhijn verhuisde naar een nieuwbouwwoning aan de Bergschelaan. Vanaf 1916 werd het bovenhuis uitgebaat door de kamerverhuurster Adriana van Eijs die er een pension van maakte.[21] Sinds begin deze eeuw worden zowel het dagverblijf als de bovenwoning overigens opnieuw in kamers verhuurd.

Nieuwjaarswensen uit 1908, 1924, 1957 en 1965.

Café van Rhijn Nieuwehavensteeg 9, ca. 1925. (Maker onbekend. Fotocollectie familie)

In september 1918 ging Van Rhijn zelf weer achter de toonbank staan. In feite is het van 1907 tot 1970 altijd regel geweest dat degene die in de zaak stond (zetbaas, familielid of eigenaar) met zijn gezin achter de zaak woonde. In 1920 ging de gezondheid van Helena sterk achteruit, en ze besloten om in de woning boven de zaak te gaan wonen. Vanaf januari 1921 werd de zaak waargenomen door de zetkastelein Philip van den Ende zodat Jan voor zijn vrouw kon zorgen.[22] Op 29 juli 1921 overleed Helena van Lingen in het St. Franciscus Gasthuis.

Een maand na het overlijden van haar moeder trouwde dochter Marie met Jan van Venrooij. Ze gingen aan de Nieuwehavensteeg 6 wonen. Haar man was daar zetkastelein in Café de Arend van Gerrit Jan Cleijpool.[23] Jan van Rhijn woonde nu alleen in het grote bovenhuis aan de Westzeedijk. In goed overleg werd toen besloten dat dochter To met haar man Jan Meijer en dochtertje Miep bij hem gingen wonen.
Jan kwam het overlijden van zijn vrouw eerst maar moeilijk te boven, maar in de jaren erna kwamen zijn energie en ondernemingslust terug. In 1924 opende hij een tweede café Van Rhijn aan de Nieuwehavensteeg 9. Hij ging er zelf achter de toonbank staan. Het gezellige cafeetje werd hét trefpunt van de werkers uit de Hoofdsteeg.[24] Het café lag pal tegenover Café de Arend waar zijn dochter en schoonzoon achter de toonbank stonden. In 1926 nam Kees van Vliet de zaak aan de Westzeedijk waar. Hij bleef met zijn gezin tot 1930 in het dagverblijf wonen.[25]

Restauratie van het café aan de Westzeedijk in 1925

In de jaren '20 werd dan toch een begin gemaakt met de uitbreidingsplannen in de Coolpolder. In 1922 werd begonnen met het graven van de Coolhaven, de langverwachte nieuwe verbinding tussen de Delfshavense Schie en de Maas. Met het uitgraven werd het gebied ten noorden van de Westzeedijk opgehoogd voor aan te leggen straten en huizenblokken. Ook het terrein van de Algemene Begraafplaats tegenover het café werd opgehoogd, en de graven werden in 1923 geruimd. Midden in deze ontwikkelingen besloot Jan van Rhijn in 1925 zijn café te renoveren. In dat jaar werd het interieur gemoderniseerd met nieuwe tafels, Cosmosstoelen en een grote leestafel.[26] Ook het sanitair en de verlichting werden verbeterd. Toen de zaak op 6 februari 1926 weer open ging, trokken de wandschilderingen van Cor van der Zwalm echter de meeste aandacht van het publiek.

Café VAN RHIJN,
WEST-ZEEDIJK 556a,
HEROPENING Zaterdag 6 Februari,
PRIMA CONSUMPTIE.
Aanbevelend, J. P. v. RHIJN,
15309 24
Café's W. Zeedijk 556a, N. Havensteeg 9.

Advertentie in de *Maasbode* van 5 februari 1926, met aankondiging heropening van het café na de restauratie van 1925.

De wandschildering 'ROTT LLOYD' met het s.s. Slamat dat in 1924 te water werd gelaten. Links een tjalk, een bootje dat Van der Zwalm vaak op zijn havengezichten geschilderd heeft. Wandschildering in Café m'n Schoonmoeder, Rotterdam in 1925 gemaakt door Cornelis van der Zwalm. (Foto: Jan van Venrooij, 1981)

De wandschilderingen van Cornelis van der Zwalm in Café van Rhijn

In 1925 schilderde Cornelis van der Zwalm acht nieuwe werken voor het café van Jan van Rhijn, variërend in grootte van enkele vierkante meters tot 'huiskamerformaat'. Anno 2026 zijn de schilderingen nog steeds in het café te zien. Dat ze er nog zijn is niet zo verwonderlijk als op het eerste oog lijkt. Van der Zwalm schilderde ze namelijk rechtstreeks op de muren van het café! Ze zijn daarmee letterlijk onlosmakelijk met het pand verbonden. Vijf van de wandschilderingen hebben een duidelijk maritiem karakter, en ze zijn bijna allemaal Rotterdams.

De acht wandschilderingen zijn rechtstreeks op de muur geschilderd, zeer waarschijnlijk met een grondering tussen wand en verflaag.
De wandschilderingen zijn verspreid over de ruimte. Als je binnenkomt valt het grote werk op de muur aan je linkerhand als eerste op: de wandschildering met als titel 'Rotterdamsche Lloyd', is maar liefst 365 bij 190 centimeter groot. Het laat het passagiersschip *Slamat* van de Rotterdamsche Lloyd op de Maas zien, met een platbodem, een sleepboot, een tweedekkertje en bebouwing op de achtergrond. Daarnaast hangt, boven de deur naar het dagverblijf, de *Edith,* het

Wandschilderingen in Café m'n Schoonmoeder te Rotterdam in 1925 gemaakt door Cornelis van der Zwalm.

De *Edith* van de Missions to Seamen. Op de achtergrond de werf van Wilton waar het scheepje is gebouwd (Foto: Jan van Venrooij, 1981).

Driemaster in volle tuigage. (Foto: Jan van Venrooij, 1981).

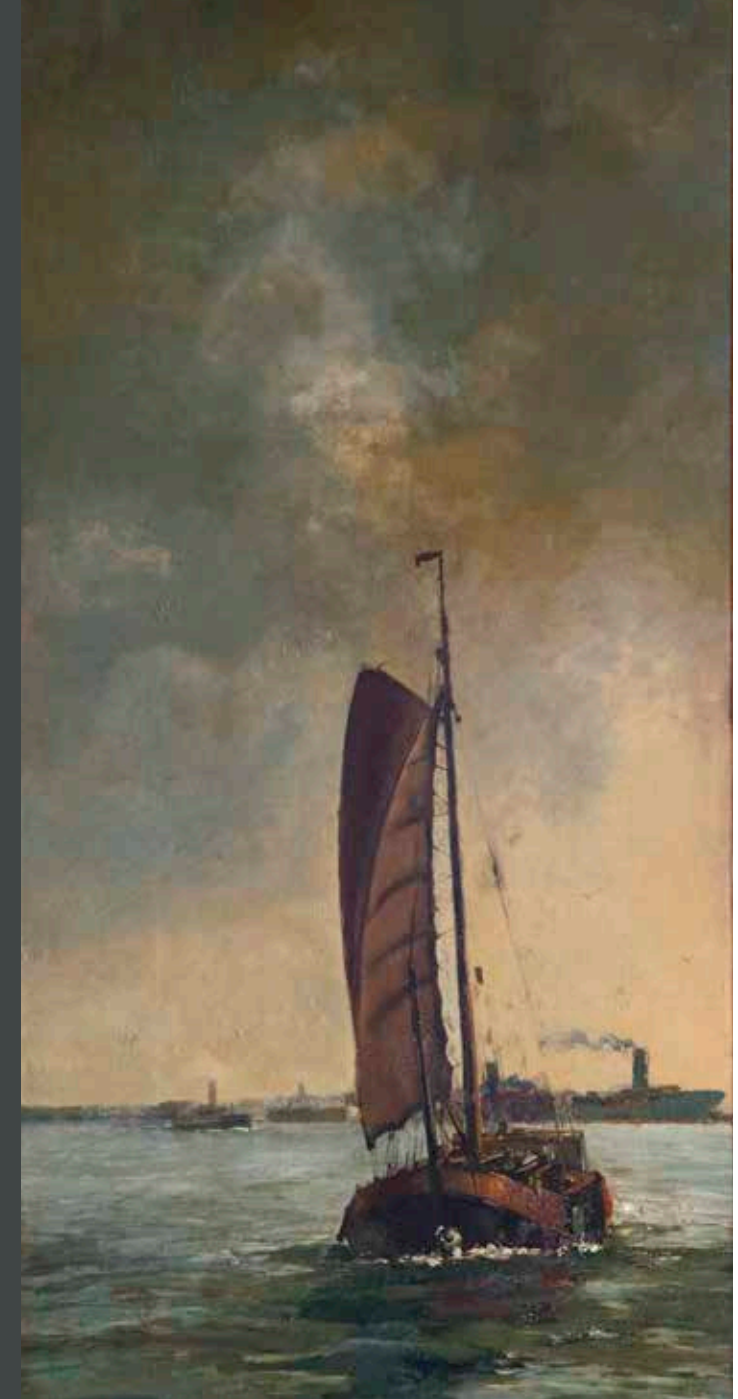
Korenmolen De Ster aan de toenmalige Kortekade bij de Kralingse Plas. (Foto: Pim Leewis, 2026).

Pagina 163: een tjalk. (Foto: Pim Leewis, 2026).

motorbootje van The Missions to Seamen. Op de lange muur waar men bij binnenkomst meteen tegenaan kijkt, hangen de andere werken. Van links naar rechts zijn dat een schildering van een driemaster, van een tjalk en boven de deuren naar het dames- en herentoilet, het strandgezicht bij Hoek van Holland. Daarnaast zijn wandschilderingen van molen *De Ster* bij de Kralingse Plas, de Coolpolder (gezien vanaf het café met aan de horizon de 'skyline' van Rotterdam) en een watertje in *het Park* (met een platbodem, en wat eenden en koeien op de oever). Het zeilschip, de tjalk en de molen zijn circa 80 bij 190 centimeter groot, de Edith meet 80 bij 70 centimeter en het strandgezicht is 190 bij 50 centimeter. De Coolpolder is weer een stuk groter, 380 bij 110 centimeter en het watertje 200 bij 200 centimeter.

Zowel door de manier van aanbrengen als door de sigaren- en sigarettenrook die decennialang normaal waren in het café, is de staat van de werken bedroevend. Ze zijn vuil en verkleurd, en na 100 jaar niet ongeschonden. Maar het feit dát ze op de muur zijn aangebracht en daarmee onlosmakelijk met het café verbonden, maakt hen ook bijzonder. Hoewel wandschilderingen in de wereld veelvuldig voorkomen, zijn er geen andere in cafés bekend.

Met twee van de schilderingen was Van der Zwalm heel actueel: de *Slamat* en de *Edith*. Het passagiersschip *Slamat* was namelijk in april 1924 in de vaart gekomen, en was toen een van de belangrijkste schepen van de rederij. Het is goed denkbaar, dat het schip veel aandacht

Fragment van de wandschildering van de Coolpolder, gezien vanaf het café aan de Westzeedijk. Wandschildering in Café m'n Schoonmoeder, in 1925 gemaakt door Cornelis van der Zwalm. (Foto: Pim Leewis, 2026)

kreeg toen Van der Zwalm aan het schilderen was. Ook de *Edith* was als het ware 'uit de haven geplukt'. Met dit scheepje werden zeelieden uit de havens naar The Missions en de Engelse kerk gebracht.[27] 'Het motorbootje van de "Missions to Seamen" ziet men geregeld op de Maas', aldus *De Maasbode* op 29 oktober 1924. Beide werken zullen goed in de smaak zijn gevallen bij de zeelieden die het café zonder twijfel bezochten. De driemaster was hen ook zeer bekend, al was de tijd van de grote zeilschepen in 1925 al lang voorbij. Wellicht appelleerde Van der Zwalm hiermee aan een nostalgisch gevoel? Het schilderijtje van de tjalk was enerzijds tijdloos – tjalken voeren al lang over de Nederlandse wateren en in de Rotterdamse haven – en anderzijds actueel. Want ook in deze tijd was binnenvaart – net als zeevaart – onlosmakelijk met de haven en Rotterdam verbonden. Van der Zwalm zou zowel de tjalk als de driemaster nog vaak in zijn leven schilderen. Al met al gaven de acht wandschilderingen het café een heel Rotterdams en heel maritiem karakter.

De schilder Cornelis van der Zwalm

Vandaag de dag is er nog weinig bekend over Cornelis van der Zwalm. Dat is best opmerkelijk, want spreekwoordelijk 'half Rotterdam' heeft een schilderij van hem in huis hangen, in de begintijd van zijn carrière was hij behoorlijk succesvol in de Maasstad en in de collectie van het Maritiem Museum Rotterdam zijn zeven werken van zijn hand aanwezig. Hij maakte gedurende zijn leven honderden schilderijen, aquarellen en tekeningen: voornamelijk haven- en riviergezichten met ladende of lossende schepen groot en klein, bos- en strandlandschappen, en ook portretten.[28] Dat zijn hart uitging naar de haven en scheepvaart in Rotterdam is overduidelijk als je zijn rijke oeuvre bekijkt. Met voelbare gedrevenheid schilderde hij de maritieme activiteiten in zijn stad, kundig en kleurrijk. Hij 'begreep' de schepen – hun vorm, hun werk, hun omgeving. Later in zijn leven kreeg Van der Zwalm het moeilijker, wat veel mensen die hem gekend hebben of over hem hoorden, memoreerden. Hij dronk toen veel, en was dagelijks in een van de kroegen aan de Nieuwe en Oude Binnenweg te vinden. Hij ontbeerde in deze tijd een vast inkomen, en moest de eindjes met de hulp van anderen aan elkaar knopen. Maar altijd bleef hij schilderen, wat en voor wie het wilde.

Cornelis van der Zwalm werd op 28 februari 1884 geboren in Rotterdam.[29] Hij heeft zijn hele leven bij familieleden gewoond. Het gezin van der Zwalm woonde met vier kinderen in het gebouw van de Koopmansbeurs waar vader Willem Nicolaas in dienst was van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte.[30] In 1925 verhuisde het gezin naar de Havenstraat 197 in Delfshaven.

Leerlingen en docent in een lokaal van de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen in Rotterdam. Staande links Cornelis van der Zwalm. Foto van omstreeks 1905. (Collectie Stadsarchief Rotterdam)

Na het overlijden van hun vader in 1926 verhuisden Cornelis en zijn zus Agaath met hun moeder naar de Van Oldenbarneveltstraat 117. Cornelis en zijn zus zijn hier, ook na haar huwelijk met Leendert van Smaalen in 1943, altijd blijven wonen.

Cornelis van der Zwalm werd zoals gezegd opgeleid aan de Academie van Beeldende Kunsten in Rotterdam. Het lijkt erop, dat zijn studie was gericht op het grotere, decoratieve schilderwerk. Want toen de Rotterdamsche Vereeniging Kunst en Kunstnijverheid (eerder Afdeeling A genoemd, bestaande uit (oud) leerlingen van de Academie) in december 1905 exposeerde in de zalen van de in deze tijd bekende kunsthandel Oldenzeel aan de Gedempte Glashaven (waar bijvoorbeeld ook Vincent van Gogh had geëxposeerd), won Cornelis de tweede prijs in de afdeling Buitenstudie.[31] Deze tentoonstelling was grotendeels het resultaat van een onderlinge prijsvraag met vijf verschillende afdelingen: naast Buitenstudie waren dat Decoratie, Kunstnijverheid, Kunstschilderwerk en Vrije inzending. Toen hij in mei 1907 de zilveren medaille won, was hij 23 jaar oud, en mogelijk net klaar met zijn opleiding. Een jaar later - in oktober 1908 - werkte hij als docent bij de schilderschool van A.J. Pontier aan de Baan 13 in Rotterdam.[32] Hier konden leerlingen een driemaandelijkse avondcursus volgen in decoratieve kunst, houten en marmeren.[33]

De *Statendam* (II) van de Holland-Amerikalijn op de Maas. Rechts het hoofdkantoor van de Holland-Amerikalijn aan de Wilhelminapier in Rotterdam, toen nog zonder de groene torentjes uit 1919. Het schip werd in Eerste Wereldoorlog gevorderd door de Britten en in 1918 getorpedeerd. (Cornelis van der Zwalm, 1914. Collectie Maritiem Museum Rotterdam)

In de decennia die volgden groeide de bekendheid van Cornelis van der Zwalm en kreeg hij regelmatig – letterlijk – grote opdrachten. Toen de heer C. Kamerbeek in 1912 afscheid nam als directeur van de Openbare Vormschool kreeg hij drie kunstwerken ten geschenke, waaronder een pentekening van der Zwalm met een Maasgezicht vol schepen.[34] In 1914 schilderde hij een enorm groot werk (180x300 centimeter) in opdracht van de Holland-Amerika Lijn: een gezicht op de Nieuwe Maas met het stoomschip *Statendam* (II). Ook in de jaren die volgden maakte hij zulke kolossale werken. Volgens overlevering zou Van der Zwalm in deze begintijd van zijn carrière metershoge affiches hebben geschilderd voor bioscopen, wanneer er een nieuwe film uitkwam.[35] Bewijzen hiervoor zijn niet gevonden, maar het is wel zeker dat hij grote reclameschilderingen maakte voor de Erven Weduwe Van Nelle.[36]

Dat was in de periode dat deze fabrikant van tabak, sigaren, koffie en thee nog gevestigd was aan de Leuvehaven, op de hoek van de Witte Leeuwensteeg. Het enorme fabriekspand had een muur aan genoemde steeg, met drie grote vlakken waarop schilderingen konden worden gemonteerd. De Erven Weduwe Van Nelle gaf zowel decorateurs als

Gezicht op het IJ, met het s.s. *Gelria* in de haven van Amsterdam. Rechts het filiaal van het KNMI aan de Oostelijke Handelskade. (Cornelis van der Zwalm, 1916. Collectie Scheepvaartmuseum Amsterdam)

kunstenaars opdracht hiervoor werk te maken. Dat gebeurde van 1907 tot zeker 1925, mogelijk zelfs tot de verhuizing in 1930 naar de nu beroemde Van Nelle fabriek aan de Delfshavense Schie. De werken – door de pers uit die tijd wel 'reclame-schilderstukken' genoemd – werden 's avonds verlicht.[37] Ze hingen er van enkele maanden tot een jaar, en werden dan gewisseld. De schilderingen varieerden van havengezichten tot landschappen, of op de tijd toepasselijke werken.

De zijkant van het Van Nelle-gebouw in de Witte Leeuwensteeg. Met het drieluik uit 1918 met zichten op verleden, heden en toekomst van Rotterdam door Cornelis van der Zwalm. (Uit: Zwikstra e.a. *Van Nellefabriek. Werelderfgoed in glas en staal* (Utrecht 2019), 34.)

Cornelis van der Zwalm schilderde in 1916, rond 1918 en in 1922 werken in opdracht van Van Nelle.[38] In september 1916 hingen er op de muur van de Witte Leeuwensteeg twee schilderijen van zijn hand: een 'gezicht op de Maas ter hoogte van de Rotterdamsche Lloyd, waarvan juist het s.s. "Patria" binnenkomt', en een zicht op 'het IJ voor Amsterdam waar op den voorgrond het s.s. "Gelria" van de Kon. Holl. Lloyd de Amsterdamsche haven invaart'.[39] Laatstgenoemd schilderij is 130 x 402 centimeter groot en bevindt zich sinds 2004 in de collectie van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, afkomstig uit het bezit van de Koninklijke Hollandsche Lloyd die het werk na afloop blijkbaar kocht of kreeg van Van Nelle. Rond 1918 schilderde Van der Zwalm wederom voor het pand: ditmaal een drieluik van Rotterdam met zichten op het verleden, heden en de toekomst.[40] In 1922 vervaardigde hij voor de fabriek een panorama van Valkenburg, een schilderij met 'Rotterdammers aan zee', en een 'Maasgezicht ter hoogte van de Veerhaven' die in juni dat jaar werden opgehangen.[41] Ze werden in september van dat jaar al verwisseld voor andere schilderingen.[42] Het lijkt erop, dat al deze werken op doek werden geschilderd waarna ze op de muur werden opgehangen, met een brede lijst ter bescherming en een soort korte luifel langs de bovenrand.

Was het toeval, dat juist Cornelis van der Zwalm de opdracht kreeg om het vernieuwde Café van Rhijn met zijn werk aan te kleden? Daar lijkt het niet op. Van der Zwalm en Van Rhijn kende elkaar sinds 1907

zoals we zagen. Bovendien woonde Van der Zwalm in 1925 dicht in de buurt van het café en genoot hij toen een goede reputatie in de stad. Zijn naam als schilder van grote werken was bekend, mede door zijn werk voor de Van Nelle fabriek. En hij had al minstens één ander café voorzien van wandschilderingen.[43] Dat Van Rhijn dan ook juist deze schilder benaderde ligt voor de hand. Ze hadden een blijvende relatie, want bij de nazaten van Van Rhijn zijn nog minstens negen werken van de schilder aanwezig.

Vanaf de periode dat Cornelis van der Zwalm naar de Van Oldenbarneveltstraat verhuisde – al zal daar geen causaal verband zijn – is er nog maar weinig van hem terug te vinden. In 1928 werd een mooi havengezicht van hem opgenomen in de uitgave *A.B.C.-gids van Rotterdam*[44]. Daarnaast is bekend dat hij in deze jaren ook portretten voor particulieren maakte. Er is een mooie herinnering van mevrouw Sparnaay-de Bloois, wiens echtgenoot Adrie in de jaren dertig wel eens klusjes deed voor Van der Zwalm en door hem in 1934 werd getekend. Adrie Sparnaay, toen nog een tiener, moest van zijn vader naar de ambachtsschool hoewel hij 'atechnisch en een echte boekenwurm' was. Cornelis ging met vader Sparnaay praten, en overtuigde hem ervan dat deze school niet het beste was voor zijn zoon. Het gaf een positieve wending aan het leven van de heer Sparnaay, iets wat hij altijd is blijven vertellen.[45]

Zeer informatief zijn de herinneringen van mevrouw Buijs, die als kind met grote regelmaat bij Van der Zwalm in zijn atelier kwam. Dat zat zo. Het pand aan de Van Oldenbarneveltstraat 117, waar Cornelis vanaf 1926 woonde, was in drie woonlagen opgedeeld. Op de begane grond zat na de oorlog een loterijkantoor, en op de tweede verdieping (bereikbaar via een aparte voordeur) woonde Agaath van der Zwalm met haar echtgenoot Leendert van Smaalen. Op de eerste verdieping woonden Cornelis van der Zwalm en het echtpaar Hendrina van Lith en Jan Hollaar (steward bij de Holland-Amerika Lijn): de achterkamer werd bewoond door Cornelis, de tussenkamer door het echtpaar, en de keuken werd gedeeld. De woonkamer werd door Cornelis gebruikt als atelier, en 'het was er altijd een chaos' aldus mevrouw Buijs, een nichtje van mevrouw Hollaar-van Lith die vaak bij haar tante kwam. Ze keek graag toe als Van der Zwalm aan het werk was. 'Cornelis had een kat, en de woning zat daardoor vaak onder de vlooien. Want niemand mocht er van hem opruimen of schoonmaken'. Ze herinnert zich dat Cornelis altijd een grote hoed droeg. Hij had een vast leefpatroon: 's ochtends werkte hij aan zijn schilderijen, 's middags vertrok hij naar de kroeg. Daar kwam hij dan vaak 's nachts pas uit terug.[46] Ook mevrouw Stekelenburg, de dochter van een vriendin van

Cornelis had een vast leefpatroon: 's ochtends werkte hij aan zijn schilderijen, 's middags vertrok hij naar de kroeg. Daar kwam hij dan vaak 's nachts pas uit terug.

Cornelis van der Zwalm op een fragment van een familiefoto. (Maker onbekend. Collectie E. M. Leesmans)

mevrouw Hollaar-van Lith, heeft Cornelis van der Zwalm gekend. Haar moeder deed wel eens klusjes voor de schilder, zoals koken, een boodschap of zijn kamer opruimen. In ruil daarvoor maakte hij dan een schilderij voor haar, want 'hij had geen geld om er gewoon voor te betalen'. Haar moeder bracht plaatjes mee die ze mooi vond, en die schilderde Cornelis na.[47]

Dat Van der Zwalm vrijwel geen geld te besteden had komt naar voren uit de herinneringen van zijn familieleden en anderen, die de schilder hebben gekend of zich de verhalen van oudere familieleden herinneren. Hij betaalde zijn rekeningen daarom regelmatig met schilderijen. 'Hij had nooit geld en betaalde dan met een schilderij', aldus de kleindochter van een café-eigenaar.[48] Ook zijn schilderbenodigdheden rekende hij wel eens op deze manier af. 'Het verhaal gaat in mijn familie dat Van der Zwalm geen geld had om zijn schildersmateriaal te kopen, en dat hij betaalde met schilderijen aan W. Zwagers aan de Nieuwe Binnenweg, die tevens schilderbenodigdheden verkocht', zo vertelt Chris Driece.[49] Ook de benodigde schilderijlijsten kon hij niet altijd contant betalen. De moeder van mevrouw Kalishoek vertelde haar wel 'dat de heer van der Zwalm vaak in de zaak kwam om een lijst om zijn schilderijen te laten zetten'. Haar oom had een houtzaak aan de Nieuwe Binnenweg met als specialisatie lijsten maken. 'Mijn moeder vertelde ook dat als hij geld nodig had hij zijn schilderijen aan mijn oom verkocht. Hij bleek nogal eens op zwart zaad te zitten door zijn drankgebruik.'[50]

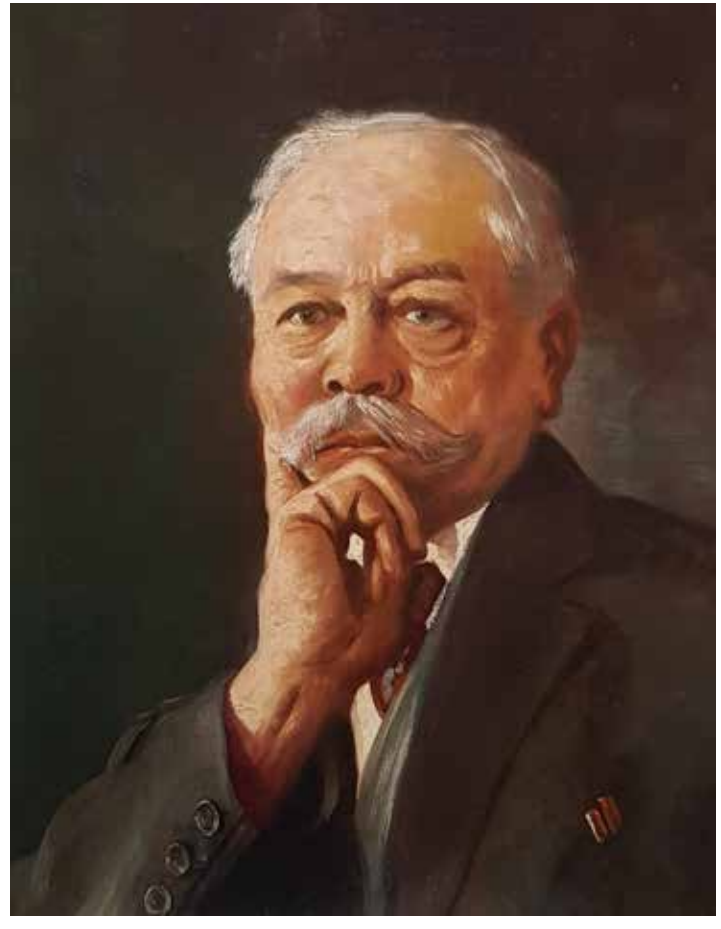
Door deze betaling in natura is veel werk van Cornelis van der Zwalm in particulier bezit terecht gekomen. Maar zeker niet alleen op deze manier. Meerdere eigenaren vertelden, dat de schilderijen die zij nog steeds koesteren, ooit in de familie zijn gekomen als huwelijkscadeau.[51] Misschien hielp het ook, dat Van der Zwalm een 'abonnementsschilder' zou zijn geweest. Mensen betaalden hem maandelijks een klein bedrag nadat ze hem een opdracht voor een schilderij hadden gegeven. Zodra de maandelijkse betalingen toereikend waren, leverde Van der Zwalm het schilderij.[52] Deze constructie voelt profijtelijk voor beide partijen: de schilder had zo maandelijks wat inkomsten, en de opdrachtgever hoefde niet in één keer een groot bedrag op tafel te leggen, maar kon toch een schilderij laten maken. Uit veel verhalen komt naar voren, dat mensen hun schilderijen rechtstreeks bij Cornelis van der Zwalm kochten, of het van hem als betaling ontvingen.

Of het nu was omdat hij er graag en vaak kwam, omdat hij er opdrachten voor kreeg of omdat hij zijn rekeningen met schilderijen betaalde, feit is dat in veel cafés in Rotterdam werk van Cornelis van der Zwalm is of was. In Café van Rhijn (het huidige M'n Schoonmoeder), maar ook bij café Melief Bender aan de Oude Binnenweg hing werk[53], in café Westplein[54], in een café in de Raamstraat (hoek Zandstraat)[55], café Populair aan de Nieuwe Binnenweg[56], en café De Kroon aan de Nieuwe Binnenweg[57]. Een letterlijke rondgang langs enkele van deze horecagelegenheden leverde helaas geen andere overgeleverde wandschilderijen op dan die in het voormalige Café Van Rhijn.
In 1955 werd Cornelis ziek en moest hij naar het ziekenhuis. Hij is er nooit meer uitgekomen: hij overleed op 20 juni 1955 op 71-jarige leeftijd.[58]

Het café in de jaren twintig

Het gebied ten noorden van de Westzeedijk werd onder stadsarchitect Witteveen in de loop van de jaren '20 bebouwd. Zo ontstonden onder meer de Willem Buytewechstraat, Dirck Hoffstraat, Coloniastraat en Coolhavenstraat. In 1929 werd de Westzeedijk doorgetrokken over de Ruigeplaatweg. De delen van de dijk tot aan de Havenstraat werden achtereenvolgens de Kapelstraat, de Pieter de Hoochstraat en het Heiman Dullaertplein. Het adres van het café en het dagverblijf werd Pieter de Hoochstraat 20a, dat van de woning boven de zaak 20b.

In 1929 verrees aan de overkant het Rotterdamsch Lyceum op de plek waar de Algemene Begraafplaats had gelegen. De school had geen kantine of aula, zodat leerlingen in pauzes meestal buiten liepen. Met rector W. G. Schrijver werd afgesproken dat de leerlingen, ook al zouden ze er de leeftijd voor hebben, onder geen beding tot het café

Johannes Philippus van Rhijn. Van der Zwalm voltooide het portret enkele dagen na zijn overlijden in december 1930. (Cornelis van der Zwalm, 1930. Collectie familie)

werden toegelaten.[59] Die afspraak bleef tot begin jaren '60 gehandhaafd. In de eerste jaren verzorgde Café van Rhijn wel koffie, thee en melk voor de school.

Begin 1930 verslechterde de gezondheid van Jan van Rhijn. Het café aan de Nieuwehavensteeg werd daarom van de hand gedaan, en dochter Marie en haar man namen het café aan de Pieter de Hoochstraat voor hun rekening. Zij verhuisden in april 1930 met hun zoontje Jan naar het dagverblijf. Kees van Vliet verhuisde, maar bleef als buffetchef tot zijn overlijden in 1946 in dienst.

Jan van Venrooij achter de toonbank in gesprek met een klant. Op de achtergrond is de pijp van de kachel zichtbaar die anders in de hoek bij het raam stond maar in de winter middenin de zaak werd geplaatst. De pijp naar de schoorsteen werd dan aan het plafond 90 graden gedraaid. Op de voorgrond zien we 4 flesjes met schenktuitjes. Hierin zat achtereenvolgens Rode en Groene Pommerans, Catz Elixer en Angostura Bitter. De essences werden gebruikt om jenever een kruidige smaak en andere kleur te geven. Bekend was het 'Voorburgje', een borrelglaasje citroenjenever met wat suiker en een druppeltje rode Pommerans. Het populaire drankje werd in de jaren twintig ook per fles verkocht.

De foto met titel 'Havencafé' is gemaakt door H. Weinberg en gepubliceerd in het *Nederlandsch Jaarboek voor fotokunst* 1943-'44. In het Jaarboek staat de foto gespiegeld. Hier staat hij correct.

Jan van Rhijn had een hechte band met zijn oudste kleindochter Miep.[60] Ze gingen vaak samen naar zijn volkstuin waar hij rozen kweekte. Eind 1930 ging de gezondheid van Jan van Rhijn na twee herseninfarcten steeds verder achteruit. Miep hield hem toen gezelschap en las hem dagelijks op zijn kamer voor uit boeken en kranten die hij zelf niet meer kon lezen. Jan van Rhijn overleed op 15 december 1930. Hij werd 68 jaar. Nog diezelfde maand voltooide Cornelis van der Zwalm een portret van hem, waarbij het waarschijnlijk is dat Van Rhijn nog bij leven voor het schilderij heeft geposeerd.

De nalatenschap van Jan viel aan zijn drie kinderen toe. Zij werden gezamenlijk eigenaar van het pand en van het café. Zoon Jan van Rhijn werd houder van de vergunning en voerde de administratie. Hij ontving daarvoor een vergoeding. Dochter Marie en haar echtgenoot Jan van Venrooij kwamen definitief in de zaak te staan. Ze kregen een salaris en bleven met hun zoon Jan in het dagverblijf achter de zaak wonen. Jongste dochter To, haar man Jan Meijer en hun kinderen bleven boven de zaak wonen. Zij betaalden huur.

Aan het eind van elk jaar werd de balans opgemaakt, en de winst werd gelijkelijk onder de drie erfgenamen verdeeld. Uit aantekeningen uit die tijd valt op te maken dat dit na inkomstenbelasting zo'n vierhonderd tot vijfhonderd gulden per erfgenaam was. Meestal kocht men daar dan wat aardigs voor, zoals een vossenbontje of een nieuw meubelstuk. Maar er werden ook schilderijen van Van der Zwalm aangekocht, zoals een tekening in Oost-Indische inkt van een slepers-wagen aan de Boompjes, een groot en een klein bosgezicht, een schilderij van een tjalk en een van de sleepboot Siberië, bijgenaamd 'De Beer'.[61] Deze werken zijn nog steeds in familiebezit.

Het cafébedrijf werd voortgezet onder de naam 'De erven van J. Ph. van Rhijn', en het portret van Jan van Rhijn werd in het café opgehangen. Op de glasplaat achter de toonbank stond tot 1973 als stille herinnering nog het jeneverglas van 'Opa van Rhijn'.
Na het overlijden van Jan van Rhijn jr. in 1938 kwam de vergunning op naam van zijn tweede vrouw Tine Vermaat te staan. Zo bleef de situatie ruim 30 jaar bestaan.

De jaren dertig

Café van Rhijn heeft altijd als een nette zaak bekend gestaan. De familie sprak nooit van kroeg, bar of barman, maar altijd van het café, de toonbank en de kastelein. Een klant die vloekte werd direct terechtgewezen. Ruzies en vechtpartijen waren zeldzaam. Eén keer vond een klant het nodig om met een cent te betalen, die hij eerst op de kachel gloeiend heet had laten worden. Deze man belandde toen met een flinke opdoffer een paar meter verderop in de zaak. Dat wel.

Uit enkele bewaarde kasboeken uit de jaren dertig en veertig blijkt dat de zaak zeven dagen in de week open was. Men schonk melk, koffie, thee en cacao, verschillende soorten bier, wijn en gedistilleerd. Er werden dagelijks staven ijs gebracht voor de ijskast. Dat werd bijgehouden in een ijsboekje dat later afgerekend werd. De eerste elektrische koelinstallatie kwam pas in 1961 in de zaak. Er was worst van Schop te krijgen, op smaak gebracht met Breder's mosterd. Naar de tijd van het jaar waren er erwtensoep, mosselen, haring of aalbessen te koop. Er lagen verschillende kranten en tijdschriften op de leestafel, waaronder *The Daily Mail*, *Het Rotterdamsch Nieuwsblad*, de *Maasbode*, de *Panorama* en de *Katholieke Illustratie*. In een vitrinekastje, dat er nog steeds is, lagen sigaren en Virginia-sigaretten van Pirate, Chief Whip en Miss Blanche te koop. Wekelijks werd geld uitgegeven aan poetsdoeken, Geolin voor alles wat moest blinken en Lysol voor de closetten. Jenever werd ingekocht bij Bitter in Schiedam (een verre neef van Van Rhijn), wijnen bij Tims aan de Nieuwe Binnenweg, likeur bij Ruijzenaar in de Mariastraat en gazeuse en mineraalwater bij Commijs in Delfshaven. Koffie en thee kwamen van de Zuid-Hollandsche Koffie- & Theehandel in de Dunantstraat. Uit de tap kwam Heinekens Bier, maar er werd ook Oranjeboombier verkocht.[62]

In de Tweede Wereldoorlog

Vanaf het dak van de Pieter de Hoochstraat 20 heeft de familie de stad op 14 mei 1940 zien branden. Het gezin is de oorlog goed doorgekomen, maar de zorgen, de angst en de ontberingen waren groot en lieten diepe sporen na. In september 1941 namen de spanningen in het gezin toe, toen vader Jan het vertikte om het verplichte bordje *'Verboden voor Joden'* in het café op te hangen. Zoon Jan, toen 16 jaar oud, vreesde de represailles van de Duitsers. Maar het bordje kwam er niet.

In 1941 werd het gebouw van het Rotterdamsch Lyceum door de Duitse Marine gevorderd. Enkele familieleden sliepen daar regelmatig in de kelder, omdat die bij bombardementen bescherming zou bieden. Moeder Marie was bang dat een nieuw bombardement Delfshaven zou treffen, want er werd algemeen gevreesd voor een aanval op de havens en op de Schiecentrale. Moeder en zoon verlieten Rotterdam daarom tijdelijk, en gingen naar Gouda. Ze woonden daar in een logement aan de Karnemelksloot. Vader Jan hield het café in Rotterdam zo veel mogelijk open.

Bij de razzia's van november 1944 wist de jonge Jan zich schuil te houden. Na een bezoek aan zijn vader, fietste hij in januari 1945 's nachts tegen het uitdrukkelijke advies van zijn tante in naar zijn moeder in Gouda. Hij werd onderweg gegrepen en alsnog tewerkgesteld in Duitsland, ver voorbij Berlijn. Na de bevrijding in mei 1945 haalde Jan zijn vrouw Marie terug naar Rotterdam. Zoon Jan werd samen met andere tewerkgestelden in Duitsland door de Russen bevrijd. Hij keerde in juli 1945 terug.

Jan en Marie komen op een wagen terug in Rotterdam. Het is mei 1945. In de straten hangen de vlaggen uit, we zijn bevrijd! (Foto: J. C. Meijer, mei 1945. Collectie familie)

Jan van Venrooij aan de leestafel in Café van Rhijn omstreeks 1933. Op de achtergrond de wandschildering 'Rotterdamsche Lloyd' met de Slamat. (Collectie familie)

Portret van Johannes Cornelis van Venrooij, na zijn overlijden in januari 1947 geschilderd door Cornelis van der Zwalm naar de foto van omstreeks 1933. (Collectie familie)

Marie van Venrooij – van Rhijn, in de woonkamer van het dagverblijf, jaren '50. (Foto: Jan van Venrooij jr. Collectie familie)

Van der Zwalm in de oorlog

Ook op Cornelis van der Zwalm en zijn familie heeft de oorlog een enorme impact gehad. Bij het bombardement ging de Koopmansbeurs waar hij en zijn zus Agaath waren geboren, en waar het gezin van 1881 tot 1925 had gewoond, geheel verloren. Zo ook de complete inventaris en de boekerij van het Bataafsch Genootschap die zij zo goed gekend hadden, omdat vader Van der Zwalm er meer dan veertig jaar met toewijding het beheer over had gevoerd. Het blok huizen waarin Van der Zwalm en zijn zus aan de Van Oldenbarneveltstraat woonden, bleef als door een wonder behouden. Het pand is omstreeks 1967 wegens bouwvalligheid gesloopt.

De jaren na de oorlog

Na de oorlog gingen leven en werken zo goed als het kon weer door. Volgens het kasboek van Café van Rhijn uit 1946 ontving Cornelis van der Zwalm in juni vijftig gulden voor een schilderstuk. Betrof dit het schilderijtje van een berkenboompje in een heideveld, dat nog steeds in bezit van de familie is? Iedereen van de familie overleefde de oorlog, maar vooral voor vader Van Venrooij waren de oorlogsjaren een aanslag op zijn gezondheid. Hij overleed plotseling in de namiddag van zondag 12 januari 1947. Het verdriet en de ontreddering waren groot. Marie vroeg Van der Zwalm een schilderij van haar man te maken zoals ze hem graag zag, naar een foto uit de jaren dertig.
De erven kwamen na het overlijden van Jan van Venrooij bij elkaar, en er werd afgesproken dat Marie de zaak voort zou zetten. Dat kon zij uiteraard niet in haar eentje, want het café was 7 dagen per

Jan van Venrooij aan de tap in 1961. (Maker onbekend. Fotocollectie familie)

Pagina 179: leden BV Buytewech, opgesteld voor de wedstrijd tegen een café uit Mechelen, januari 1970. (Maker onbekend. Fotocollectie familie)

week open van 's morgens vroeg tot in de avond. Er waren dan ook medewerkers, al dan niet in dienst, zoals Bas Groenendijk die eigenlijk klant was maar 's ochtends de zaak opende voor de koffieklanten. Jan Hazelenbach maakte 's ochtends de zaak schoon en mevrouw Mens hielp als het druk was. Nicht Toot - die boven woonde - hielp haar tante ook, en natuurlijk Marie haar eigen zoon Jan.

Marie van Venrooij - van Rhijn overleed onverwachts in de nacht van 11 op 12 juni 1961. Ze werd 69 jaar. Het café werd daarop kort waargenomen door Bas Groenendijk. Marie wilde eigenlijk nooit dat haar zoon Jan de zaak over zou nemen, want ze wilde hem het zware caféwerk besparen. Maar een paar maanden na haar overlijden nam hij het bedrijf toch over, samen met zijn vrouw An Honig. Haar vader, de juwelier Honig van de Schiedamseweg, was een jaar eerder overleden en ze had wat geld geërfd. Jan kocht daarmee de andere erven uit. Zij verkochten later op hun beurt – nogal tegen de zin van Jan – het pand aan de Pieter de Hoochstraat aan Heineken's Bierbrouwerijen.

De laatste jaren familiebezit

Jan, An en hun kinderen verhuisden naar het dagverblijf achter het café. Zij lieten de zaak in 1962 renoveren. Over de oude tegelvloer kwam modern linoleum, er kwamen beklede stoelen, en de leestafel werd vervangen door een biljart. Er kwamen ook een jukebox en een nieuwe tapinstallatie, en onder de toonbank een koeling. De muurdelen om de wandschilderingen werden voor het eerst in decennia gewit. Familieleden herinneren zich de grote schrik toen ze het resultaat ervan zagen. Het 'bruine café' leek qua sfeer veranderd in een bedrijfskantine! De muren bleven echter niet lang zo wit. Binnen enkele maanden kleurden ze weer als vanouds door de constante stroom tabaksrook.

Nog steeds werd het café door velen geholpen. Kees van Ommen opende in die tijd een aantal dagen in de week de zaak voor de koffieklanten. Hij reed als buschauffeur 's ochtends vroeg havenwerkers naar Rotterdam. Op andere dagen was het Lou Bom, de vader van de later bekende programmamaker Frits Bom.[63] Lou had voor de oorlog zelf een café aan het Bolwerk gehad. Tijdens de middagpauze van het lyceum hielp Nel Diamant mee. Zij woonde in de Kapelstraat. En er was de bekende kelner Piet Hersbach, die 'Blauwe Piet' werd genoemd omdat hij op zijn werk nooit een druppel dronk.

Er was een behoorlijke kring van vaste klanten die zowat dagelijks kwamen. Een aantal van hen richtte in 1962 een biljartvereniging op, de BV Buytewech, die wedstrijden tegen andere cafés hield. En er

In 1964 werd het zeventigjarig jubileum van het café gevierd. Achter de toonbank in wit overhemd staat Jan van Venrooij. Achter de koffieketel is de wandschildering van het eerste café dat Van der Zwalm in 1907 schilderde zichtbaar. Rechts naast het raam de wandschildering van het watertje met een bootje in Het Park. (Maker onbekend. Fotocollectie familie)

werden jaarlijks busreisjes georganiseerd, waarbij de echtgenotes van de leden meegingen.
In 1964 werd het 70-jarig bestaan van het café gevierd, naar wij nu weten een jaar te vroeg. De zaak liep goed. Voor de zaterdagen werd een nachtvergunning aangevraagd. Er werden klaverjasavonden georganiseerd met tombola's. Bij het WK- en EK-voetbal werd de tv uit de woonkamer in de zaak geplaatst. Op zulke momenten zat de zaak helemaal vol! Het hele jaar door verkocht Jan Kips leverworst en de beroemde ballen gehakt van slager Schram uit de Willem Buytewechstraat met een lik mosterd en schijfjes augurk. In de zomer waren er mosselen en in de winter was er altijd erwtensoep. Elk jaar in januari kregen de vaste klanten een relatiegeschenk met de naam van de zaak erop, waaronder pennen, speldjes, openers, glaasjes, agenda's, sleutelhangers en portemonneetjes.

Een van de oudere leerlingen van het lyceum vond dat de school hem de toegang tot het café niet kon verbieden. Hij kwam in zijn pauze

in de zaak en verbrak daarmee de afspraak uit 1929. Meteen volgden er meer leerlingen. De rector van de school, dhr. F. H. Nitzsche, stak vervolgens de Pieter de Hoochstraat over en maakte met Jan een nieuwe afspraak.[64] Leerlingen boven de 16 jaar kregen voortaan toegang tot het café omdat dit niet op wettelijk gronden verboden kon worden. Er werd aan hen echter absoluut geen alcohol geschonken! Het gevolg was dat de zaak in de pauzes stampend vol met rokende jongelui stond waarvan het merendeel geen enkele consumptie nam. Er werden daarom bonnenboekjes ingesteld die leerlingen bij de deur verplicht moesten kopen om naar binnen te kunnen. De verkoop ervan deden de leerlingen zelf. Veel hielp het niet.

De jaren '70 brachten vernieuwingen. De draadomroep van de PTT werd afgeschaft en er kwam een FM-radio met stereoweergave.[65] De flesjes frisdrank verdwenen en er kwam een gekoelde dispenser voor Cola, Up, Tonic en Sinas. De jukebox werd vervangen door een trektafel. In de keuken kwam een magnetron op zicht, maar het kolossale apparaat werd geen succes. Klanten vertrouwden de straling namelijk niet. Vervolgens kwam er een patat-automaat! Die werd op de plaats in het poortje naar de straat gezet. Voor drie kwartjes kwam er een plastic bakje met versgebakken patat uit, en voor een dubbeltje meer ook een plasticje met mayonaise. Vaak vergiste het toestel zich in de volgorde of er kwam helemaal niets. Toen lyceumleerlingen uit frustratie de automaat grondig hadden gesaboteerd, werd het ding weer afgevoerd.

In deze tijd stond medeauteur Jan van Venrooij jr. regelmatig in de zaak. Toen hij veertien jaar was leek het zijn vader namelijk een goed idee dat hij voor zakgeld op zaterdagochtend de zaak schoonmaakte. Hij leerde toen heel snel dat je eerst moet vegen en daarna pas moet dweilen. Al gauw bediende hij de eerste koffieklanten. Sindsdien hielp hij regelmatig en met plezier mee in de zaak. Maar hij zou hem nooit overnemen. Want vanaf 1972 kwam de klad erin. De klanten bleven 's avonds steeds meer weg door de televisie, ook op de zaterdagavonden. De biljartvereniging vertrok naar Café de Vijgeboom in de Willem Buytewechstraat, waar niet één maar twee biljarttafels stonden. Door de teruglopende omzet was Jan sr. begin 1973 genoodzaakt het bedrijf te beëindigen. Zelf gaf hij als reden dat hij na twaalf jaar alle verhalen in het café wel een keer gehoord had. Maar in feite had praktisch zijn hele leven zich om en in het café afgespeeld. Het café werd in maart 1973 verkocht. De laatste donderdagavond is het nog erg druk geweest. Eerder die dag was Jan door de leerlingen van het lyceum tot Erelid van hun Rotterdamsch Lyceumbond (RLB) benoemd.

Het interieur van het café in april 2026. Op de achtergrond de grote wandschildering met de Slamat, boven de deur de Edith en daarnaast het zeilschip.

Boven de toonbank de wandschildering van de Coolpolder. (Foto's: Jan van Venrooij jr., 2026. Fotocollectie familie)

In andere handen

Na de verkoop van zijn café ging Jan van Venrooij aan de slag in de haven. Hij werd waterklerk, een zwaar beroep met veel nacht- en weekenddiensten dat hem ergens wel lag. In 1990 ging hij met pensioen. Als vrijwilliger bij Het Gilde leidde hij daarna toeristen rond in de binnenstad, om hen vanuit een uitnemend geheugen te vertellen over 'De stad waar hij was kind geweest'.[66] Jan van Venrooij overleed in 1999.

De nieuwe eigenaar van het café werd Otto Meijer. Hij brak na een paar maanden de oude toonbank af en verwijderde de grote spiegel en de dragers met de glasplaten. Enkele oude stukken, waaronder de arenden die boven op de buisdragers zaten, bleven bewaard. Meijer plaatste een bar met een hemel, waarbij de wandschildering uit 1907 van het eerste Café van Rhijn achter een lambrisering verdween. De wandschildering is de afgelopen 50 jaar dan ook niet meer gezien. Gelukkig bleef de wandschildering van de Coolpolder boven de toonbank ongedeerd.

In 1978 ging de zaak over op de bekende Rotterdamse horecaman Bertus Vermeulen, en in 1982 op André Nijs. Zij hielden beiden de naam Café van Rhijn aan. Omstreeks 1988 ging de zaak over op Han Wielders, die het 't Derde Wiel' noemde. Omstreeks 1998 werd het hernoemd in 't Oude Pakhuis', toen het in eigendom kwam van Johan Schemkes.

In 2008 werd het café een Ethiopisch Café annex Petit Restaurant met de naam 'New Axum', eigendom van Aster Tesfai en Ingen Reedijk. Het dagverblijf en de woning boven het café werden in kamers verhuurd. Het café werd in 2012 gebruikt voor opnamen van de film 'Blackout'. Voor die film werd de naam 'M'n Schoonmoeder' op de ruit geschilderd. Aster en Ingen lieten dat daarna maar zo.

Zo zijn we weer terug in deze tijd. Aster en Ingen zijn nog steeds op zoek naar een koper voor hun café. Een opvolger bij wie het café en de wandschilderingen in goede handen zijn, met de hoop die ook de auteurs dezes delen: dat de bijzondere combinatie van café met wandschilderingen tot in lengte van jaren blijft bestaan.

NOTEN

* Een speciaal woord van dank aan mevrouw C.M.T. (Toot) Martin-Meijer, nicht van J.M. van Rhijn, voor de vele verhalen en herinneringen die ik van haar kon optekenen en zonder welke dit artikel niet geschreven had kunnen worden. En aan AsterTesfai en haar man Ingen Reedijk voor hun bijdrage aan het artikel en voor de mogelijkheden die ze ons hebben geboden de wandschilderingen in hun café te bestuderen en opnieuw vast te leggen.

1 Rijnmond TV, 16-1-2025, Open Rotterdam, 16-1-2025 en 16-2-2026

2 Stadsarchief Rotterdam (SAR), BR 494-03.851-388 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940.

3 Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC), 23-4-1869.

4 Rotterdamsch Nieuwsblad, 8 augustus 1895.

5 Gemeentearchief Schiedam (GAS), BR 1862-1873, 4606, pag. 164.

6 Ingesteld bij de Onderwijswet van 1857.

7 Nationaal Archief (NA), Stamboeken 2e Regiment Veldartillerie, 1877-1880, stamboek 2755, 129.

8 Utrechts Archief (UA), 920-58 Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, Personeelsregisters voorgangers NS, pagina 477.

9 GAS, BR 4600-0214, 1862-1873.

10 GAS, BR 4635 – 0222, 1873-1895

11 Tolhuis De Bontepaal stond op de grens van Rotterdam en Delfshaven, ongeveer ter hoogte van de huidige Kievitslaan.

12 SAR, 4014 Rotondetekeningen, 1561-1900, 1892-161-1 Paardentram Westzeedijk.

13 Theetuin en melkschenkerij De Melkkop lag aan de Westzeedijk tegenover Het Park.

14 Originele vergunning, familiearchief Van Rhijn.

15 Kopie verkoopakte, familiearchief Van Rhijn.

16 *RN* 7 mei 1907

17 Van Es en Voerman, *Coolhaveneiland, een cultuurhistorische verkenning* (Rotterdam 2020), 17.

18 *Rotterdamsch Nieuwsblad* (RN) van 8-1-1910.

19 The Missions is een Engelse Anglicaanse organisatie die zeelieden ongeacht hun nationaliteit, geslacht, geaardheid, geloof of sociale status tot op de dag van vandaag in tal van havens in de wereld ondersteuning en ‘a home away from home’ geeft. Sinds 2000 is de naam The Missions to Seafahrers

20 SAR, 494-03.851-388 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940.

21 SAR, 494-03.851-132 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940.

22 SAR, 494-03.851-125 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940

23 SAR, 494-03.851-085 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940

24 Joop Mekes, *Wijs mij de plaats waar ik woonde.* (Rotterdam 1979) 83.

25 SAR, 494-03.851-507 Gezinskaarten Rotterdam, 1880-1940.

26 Cosmosstoelen model 124, onder licentie in Polen gefabriceerd van gebogen beukenhout volgens het procedé van Thonet.

27 J. van Venrooij, De Edith van de Missions to Seamen, *Ons Rotterdam*, 2024 no. 4, 8

28 Over de jaren heen zijn 175 werken van zijn hand in kaart gebracht.

29 SAR, BS 999-01.1884A geboorteregister van de gemeente Rotterdam, folio 185v..Hij was de zoon van Agatha Voorn (1846-1933) en Willem Nicolaas van der Zwalm (1845-1926), instrumentmaker, amanuensis of zogeheten custos mechanicus bij het Bataafsch Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte in Rotterdam, had twee oudere broers, Willem Frederik Josua (1876-1935) en Gerrit (1878-1950), en een jongere zus, Agatha (1888-1969).

30 Als custos beheerde W. N. van der Zwalm meer dan veertig jaar de gehele inventaris en boekerij van het Genootschap. Hij was zeer vermaard om zijn bijdragen aan talrijke natuurkundige demonstraties.

31 *Het nieuws van den dag* 28 december 1905; *De Nieuwe Courant* 28 december 1905.

32 *RN* 7 oktober 1908.

33 Technieken waarbij de schilder de structuur en de kleur van hout of marmer met verf nabootst.

34 *RN* 13 september 1912. De andere geschenken waren een kleurenets van H. Koetser en een wandschotel van Delfts aardewerk uit de ateliers van Joost Thooft en Labouchère.

35 Aldus John Koorevaar (2013) volgens informatie van zijn grootvader, die Van der Zwalm kende.

36 Peter Bulthuis, *De weduwe in koffie, thee en tabak: uit de tweehonderdjarige geschiedenis van het Rotterdamse bedrijf De Erven de Weduwe J. van Nelle N.V. 1782-1982* (Rotterdam 1982) 34.

37 *Het Vrije Volk* 16 mei 1967.

38 Omdat krantenberichten vaak niet vermelden wie de schilderijen maakten die bij Van Nelle hingen, is het niet uit te sluiten dat Van der Zwalm vaker opdracht kreeg.

39 *RN* 13 september 1916.

40 Peter Bulthuis, *De weduwe in koffie, thee en tabak: uit de tweehonderdjarige geschiedenis van het Rotterdamse bedrijf De Erven de Weduwe J. van Nelle N.V. 1782-1982* (Rotterdam 1982) 34.

41 *RN* 14 juni 1922.

42 *RN* 4 september 1922.

43 *RN* 5 september 1923, Café P.J. ten Breugel en *RN* 20 december 1923, Café van P.S. Brouwer.

44 Zwagers, F.W., *A.B.C.-gids voor Rotterdam en omstreken,* (Rotterdam 1935) 4.

45 Informatie van Cock Sparnaay-de Bloois, 2012.

46 Mondelinge informatie van mevrouw Buijs, 2012.

47 Mondelinge informatie van Diana Stekelenburg, 2012.

48 Mondelinge informatie van Chris Driece, wiens opa eigenaar was van cafés aan de Raamstraat (hoek Zandstraat) en later aan de Oude of Nieuwe Binnenweg, 2012.

49 Mondelinge informatie van Jan Meischke, 2012. W. Zwagers was o.a. boekhandel en uitgeverij.

50 Mondelinge informatie van A.M. Kalishoek-Blankenstein, 2012.

51 Bijvoorbeeld bij de families van Leo Schutte, Jan Meischke en Dammis Kops. Mondelinge informatie, 2012.

52 Mondelinge informatie van Jan Langendam, achterachterneef van Abraham Liesveld die boekhouder bij Van Nelle was en Cornelis van der Zwalm persoonlijk had gekend. Mondelinge informatie, 2018.

53 Mondelinge informatie van C.J. Schippers, 2012.

54 Mondelinge informatie van Arjen Springvloed, 2012.

55 Aldus Chris Driece, wiens opa eigenaar was van dit café. Mondelinge informatie, 2012.

56 Aldus E. Thijssen, die het café rond 1960 kocht. Mondelinge informatie, 2012.

57 Aldus E. Thijssen, eigenaar van dit café. Ze nam het mee nadat ze het café verkocht. Mondelinge informatie, 2012.

58 SAR, 999-09 Burgerlijke Stand Rotterdam, overlijdensakten, inventarisnummer 1955A2, folio a3-046, aktenummer 1955.1346.

59 G.W. Huijgens, *Wilhelm Georg Schrijver, 1888-1977*, Rotterdams Jaarboekje 1978, 168-172.

60 SAR, BR 494-03 851-325, 1880-1940, akte 347277.

61 In 1926 gebouwd door Piet Smit.

62 Kasboeken van Café van Rhijn, 1936 t/m 1948.

63 Louwerus Leendert Bom (1907-1992), genoemd in: Frits Bom, *De Havenman*, (Schiedam 2011) 7.

64 *NRC* 13-4-1984, Ferdinand Hermann Nitzsche (1917-1984).

65 De radiodistributie, ook wel draadomroep genoemd, was een voorloper van de kabelontvangst. Het radiosignaal kwam via de telefoonlijn van de PTT binnen.

66 Naar ‘De stad waar men is kind geweest’ van de Rotterdamse dichter Jan Prins.